

implementing powers, 28.2.2011. Official Journal of the European Union. L 55/13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2011.055.01.0013.01.ENG

6. Commission Decision 2008/602/EC of 17 June 2008 laying down the physical architecture and requirements of the national interfaces and of the communication infrastructure between the central VIS and the national interfaces for the development phase, 23.7.2008 // Official Journal of the European Union, L 194/3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32008D0602>

7. Regulation (EC) No 767/2008 of the European Parliament and of the Council of 9 July 2008 concerning the Visa Information System (VIS) and the exchange of data between Member States on short-stay visas (VIS Regulation), 13.8.2008 // Official Journal of the European Union, L 218/60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:218:0060:0081:EN:PDF>

8. Council Decision 2008/633/JHA of 23 June 2008 concerning access for consultation of the Visa Information System (VIS) by designated authorities of Member States and by Europol for the purposes of the prevention, detection and investigation of terrorist offences and of other serious criminal offences, 13.8.2008 // Official Journal of the European Union, L 218/129 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:218:0129:0136:EN:PDF>

9. Baldaccini A. Counter – Terrorism and the EU Strategy for Border Security: Framing Suspects with Biometric Documentations and Databases / A. Baldaccini // European Journal of Migration and Law. – 2008. – № 10. – P. 31–49.

10. Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data, 28.01.1981, Strasbourg. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/108.htm>

11. Council Act of 26 July 1995 drawing up the Convention on the establishment of a European Police Office (Europol Convention) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.cvce.eu/en/obj/the_europol_convention_brussels_26_july_1995-en-42fc8822-e483-4d1d-869d-18c945fe2b7e.html

12. Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 1995 on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, Official Journal L 281, 23/11/1995 P. 0031 – 0050 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:31995L0046>

13. Regulation (EC) No 45/2001 of the European Parliament and of the Council of 18 December 2000 on the protection of individuals with regard to the processing of personal data by the Community institutions and bodies and on the free movement of such data // Official Journal L 008, 12/01/2001 – P. 0001 – 0022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32001R0045>

14. Commission Decision 2010/260/EU of 4 May 2010 on the Security Plan for the operation of the Visa Information System [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/;ELX_SESSIONID=kNTyJDjd3LmjTppL7kMlbYCKR0srkzVRy2S7MmTzsnwbdLJJ23N!1535445908?uri=CELEX:32010D0260

** Мушак Наталія Богданівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права і порівняльного правознавства Київського університету права НАН України.*

УДК: 341.7

Антон Тупчий *

НЕЙТРАЛІТЕТ ЯК МОДЕЛЬ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ФІНЛЯНДІЇ В ОСТАННІЙ ЧВЕРТІ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розглядається сутність та розвиток поняття нейтралітету та його видових похідних. Порівнюються підходи дослідників до проблематики нейтралітету. Аналізуються проблеми реалізації політики нейтралітету у Фінляндії в останній чверті ХХ століття. Також аналізується період, у ході якого Фінляндія перейшла від політики нейтралітету, зумовленої особливими договірними відносинами з СРСР, до послідовного євроатлантичного курсу, без надання преференцій жодній із держав.

Ключові слова: позаблоковий статус, нейтралітет, Україна, Фінляндія, СРСР, НАТО, ООН, Європейський Союз, інтеграція.

Тупчий А. В. Нейтралитет как модель внешней политики Финляндии в последнюю четверть XX века.

В статье рассматривается сущность и развитие понятия нейтралитета и его видовых производных. Сравниваются подходы исследователей к проблематике нейтралитета. Анализируются проблемы реализации политики нейтралитета в Финляндии в последнюю четверть XX в. Также анализируется период, в ходе которого Финляндия перешла от политики нейтралитета, обусловленной особенными договорными отношениями с СССР, к последовательному евроатлантическому курсу, без оказания предпочтений какому бы то ни было из государств.

Ключевые слова: внеблоковый статус, нейтралитет, Украина, Финляндия, СССР, НАТО, ООН, Европейский Союз, интеграция.

Tupchii A. V. Neutrality as a model of Finland's Foreign Policy in the last quarter of the 20th Century.

In the article regarded is the essence and the development of neutrality and its derivative types. The researchers' approaches to the problems of neutrality are compared. Analysed are the problems of the realization of neutral policy in Finland during the last quarter of the 20th century. The period, during which Finland switched from neutral policy, specified by contractual relations with USSR, to the gradual Euro-Atlantic course, without giving any preferences to any of the states.

Keywords: non-aligned status, neutrality, Ukraine, Finland, USSR, NATO, UN, European Union, integration.

В останню чверть XX століття в Європі широко активізувалися процеси економічної інтеграції. Вони проходили паралельно з ліквідацією колишнього біполярного поділу Європи. В результаті країни, які раніше проводили політику нейтралітету, опинилися під тиском. Ліквідація біполярного поділу світу призвела до зміни сутності глобальних конфліктів, і нейтралітет, ефективний у попередній системі, опинився під тиском нових геополітичних обставин. З іншого боку, перед країнами Європи постають нові проблеми, пов'язані з посиленням впливу ісламського світу, розвинутих держав Сходу, загрозою нової біполяризації світу. Відповідно, актуальним стає питання визначення сутності поняття нейтралітету.

Сутність поняття нейтралітету полягає перш за все у тому, що він покликаний утримувати державу від втягнення у міжнародні конфлікти, правові та політичні. Нейтралітет передбачає безпристрасне ставлення держави до всіх сторін конфлікту, що означає ненадання допомоги жодній з сторін, відсутність союзницьких зобов'язань щодо спільних дій, якщо нейтральна держава стала жертвою військової агресії. У свою чергу, нейтральний статус, постійний чи тимчасовий, дає державі право імунітету від ведення воєнних дій на її території. Крім того, нейтралітет дозволяє державі співпрацювати з іншими країнами у невійськових сферах діяльності в мирний час.

Дослідники пропонують різні точки зору щодо поняття нейтралітету. Як правило, його трактують як поняття, пов'язане з військовою сферою, зокрема, у французькому юридичному словнику поняття нейтралітету характеризують як статус держави, якій «раз і назавжди заборонено брати участь у міжнародному збройному конфлікті» [1, с. 414]. Такий підхід є обмеженим, оскільки виключає економічну конкуренцію країн та організацій, яка виходить на перший план в мирний час.

Окремі дослідники вирізняють право та політику нейтралітету. На думку дослідника О. Їжака, політикою нейтралітету держава визначає, яким чином вона зберігає свій нейтралітет під час війн та в мирний час [2, с. 13], натомість у правовому розумінні нейтралітетом називають статус держав виключно під час війни [2, с. 7]. У Б. Ганюшкіна має місце інше розуміння політики нейтралітету. На його думку, це поняття виникло пізніше за власне нейтралітет, в новітній час [3, с. 17]. Крім того, поняття нейтральної держави має своє тлумачення і в рамках внутрішнього права. Держава розуміється з такої точки зору як інститут з певними функціями і заборонаю втручатися у окремі сфери життя суспільства в країні, тобто з вимогою зберігати нейтралітет у конкретних ситуаціях [4, с. 31].

Як правило, різновиди нейтралітету поділяють на три основні категорії. Під тимчасовим (евентуальним) розуміють нейтралітет, практикований державою під час конкретних міжнародних конфліктів, війн. Цю категорію вважають найбільш раннім різновидом нейтралітету, хоча основні права та обов'язки тимчасово нейтральних держав були кодифіковані лише 1907 р. у Гаазьких конвенціях. Постійний нейтралітет передбачає відмову від участі у будь-яких міжнародних конфліктах, а також міжнародних військових організаціях; як правило, він прописується у офіційному законодавстві держави. Цей різновид нейтралітету був сформований переважно у 19 ст. і в період після 1945 р., коли Лаос, Камбоджа, Туркменістан, Мальта та Австрія видали декларації або інші документи, згідно з якими оголошувався їх нейтральний статус. Під позитивним нейтралітетом, який також називають

нейтралізмом, і який був сформований під час холодної війни, розуміють укладення двома державами договору, згідно з яким одна з країн зобов'язується не брати участі у міждержавних військових і/або економічних блоках; як правило, країни, що дотримуються політики позитивного нейтралітету, беруть активну участь у збереженні миру. Крім того, вирізняють проміжні варіанти основних трьох різновидів нейтралітету, зокрема, Швеція впровадила практику традиційного нейтралітету, тобто систематичного уникання участі у міжнародних конфліктах, без накладення обов'язків. Інші класифікації передбачають поділ нейтралітету на загальновизнаний і визнаний частиною держав, на добровільний та нав'язаний (нейтралізацію). Вже у постбіполярному суспільстві було розвинуто політику позаблоковості, яка не передбачає юридичного узаконення і дає державі можливість за потреби відмовитися від неї.

Модель побудови нейтралітету відрізняється в усіх державах, які її впроваджують, однак у цієї моделі є в наявності певні ключові елементи. Одним з таких елементів є повний суверенітет держави, яка впроваджує нейтральну політику. Іншим елементом моделі нейтралітету є наявність ефективних збройних сил. Неучасть нейтральної держави у військових конфліктах та міжнародних організаціях перетворює її на самостійну політичну силу, яка самостійно проводить оборону своєї території, більш того, зобов'язана це робити, згідно з положеннями Гаазьких конвенцій V та XIII; відповідно, їй необхідно належним чином організовувати свої збройні сили.

Головна проблема реалізації нейтралітету полягає у тому, що його ефективна дія можлива лише за умови зацікавленості у ньому всіх сторін впливу на державу; особливо це питання актуальне у тих нейтральних країнах, які розташовані між двома головними військовими блоками, НАТО та ОДКБ, а раніше між НАТО та Організацією Варшавського Договору.

Нейтралітет, з одного боку, сповільнює процеси глобалізації, тобто позбавляє державу можливості повною мірою інтегрувати свою економічну та військову системи до аналогічних міждержавних структур, для забезпечення своїх інтересів та недоторканості своєї території. З іншого боку, подібна інтеграція потенційно може призвести до негативних наслідків для держави, наприклад, обмеження можливості самостійної оборони своєї території, політика неприєднання зможе забезпечити її національні інтереси, зокрема економічні.

Перспективи нейтралітету залежать насамперед від майбутньої поляризації військових сил у світі. Чим більше буде центрів цих сил, що будуть протиставлені одному, і чим вище буде рівень небезпеки цього протиставлення, тим вищою буде ймовірність, що окремі держави, які не належатимуть до цих центрів, будуть захищати свою територію та інтереси за допомогою права та політики нейтралітету. У разі зберігання військовими організаціями Заходу провідного становища у світі, буде вищою ймовірність, що у теперішніх нейтральних державах вирішать доцільнішим переглянути свою зовнішню політику і приєднатися до системи колективної оборони НАТО.

Особливим за своєю суттю є нейтралітет Фінляндської Республіки після Другої світової війни. Він не був задекларований в офіційному законодавстві Фінляндії, натомість влада уклала з СРСР договір про дружбу 1948 р., який по суті унеможлилював приєднання держави до будь-яких військових блоків та обмежував чисельність фінляндських збройних сил. На відміну від ставлення Російської Федерації до можливого позаблокового статусу України, СРСР був зацікавлений у нейтралітеті Фінляндії (точніше – у її неучасті у НАТО), оскільки це убезпечувало його північно-західний кордон від потенційного військового проникнення НАТО, а також прагнув довести світові, що він може підтримувати дружні дипломатичні відносини і з капіталістичними країнами, і Фінляндія найкраще підходила на цю роль. Завдяки цьому, а також системі особистих контактів президента У.К. Кекконена (1956 – 1982 рр.) у радянському керівництві, цей позитивний нейтралітет, названий «політикою фінляндизації» був дієвим, не дивлячись на свій дещо примусовий характер, і залишився таким після 1991 р., і навіть після вступу Фінляндії до ЄС, зумовленого не стільки адміністративним розвалом СРСР, скільки зміною економічних орієнтирів Фінляндії. Щоправда, військові статті з нового договору між Фінляндією та Росією від 20 січня 1992 р. були вилучені, а отже, фінляндський нейтралітет став більше схожим на позаблоковий статус і набув добровільного характеру. Тим більше, що як Фінляндія, так і Україна прагнули утворити на своїй території без'ядерну зону, тільки Фінляндія раніше розпочала цей процес, ще за президентства Кекконена.

Серед фінських дослідників є дві протилежні точки зору щодо причин інтеграції держави до ЄС. Одні вважають, що цей процес, який розпочався наприкінці 1980-х рр., був досить спонтанним кроком, спричиненим поступовим розпадом СРСР, і був невід'ємною частиною інтеграції більшості країн Центральної та Північної Європи до ЄС і/або НАТО. Інші вважають, що цей процес можна охарактеризувати як продовження традиційної фінської політики євроінтеграції, хоча і у новому геополітичному середовищі, і що Фінляндія неодмінно стала б членом європейських міждержавних утворень не 1995 р., так дещо пізніше [5, с. 5]. Істина, очевидно, посередині – країна розвивалася за європейськими канонами, про що свідчить її поступове приєднання до різних європейських

економічних, наукових та культурних організацій Європи ще за часів «холодної війни» [6, с. 16], але шанс успішно завершити це зближення виник лише після зникнення СРСР, а до тих пір Фінляндія захищала свій розвиток політикою нейтралітету. Крім того, на 1988 р. вона займала, завдяки своїй ролі «моста» між Європою та СРСР, 8 місце за рівнем економічних прибутків у світі, і ЄС очевидно був зацікавлений у приєднанні Фінляндії до свого складу [7, с. 331].

Фінляндія, разом з іншими нейтральними державами – членами ЄС, також була проти ідеї злиття ЄС з військовим Західноєвропейським союзом (далі – ЗЄС), який 2011 р. припинив своє існування. Натомість фінські політики, разом зі шведськими колегами, вбачали у Західноєвропейському союзі інструмент для врегулювання кризових питань європейської безпеки [8, с. 14]. Злиття ЄС та ЗЄС їм зупинити не вдалося, зате довело наявність у нейтральних держав Європи спільних поглядів на колективну європейську безпеку і можливість захищати свої спільні національні інтереси. Фактично, з приєднанням Фінляндії та інших нейтральних держав Європи до ЄС нейтралітет став «елементом інституційного розвитку європейських структур безпеки» [2, с. 35]

Не зважаючи на свій без'ядерний статус, Фінляндія має досить потужні військові сили і витрачає на свою оборону значний відсоток з держбюджету (на 1999 р. 1,4% ВВП), хоч і меншу суму, ніж Україна [9]. Частину зброї вона закуповує на Заході, зокрема в Німеччині, частину виробляє у себе, а під час холодної війни частину зброї закуповувала у СРСР. Відповідно, навіть за умов нейтральної політики Фінляндія не виключає можливості свого втягнення до світових конфліктів, хоч і не зі своєї ініціативи, у владі розуміють, що політика неприєднання до військових блоків не виключає самостійного захисту від зовнішньої військової агресії. Цю політику було чітко окреслено в офіційній доповіді уряду у січні 1997 р.: «неприєднання до військових альянсів, самостійна оборона, членство у ЄС» [8, с. 11]; тобто, можна назвати цю політику частковим нейтралітетом. Фінські військові беруть обмежену участь у військових навчаннях НАТО у рамках співпраці з цим блоком (для порівняння – Україна лише влітку 2014 р. долучилася до співпраці з НАТО), беруть участь у миротворчих місіях ООН [8, с. 21]. Очевидно, досягнувши завдяки своїй політиці неприєднання стабільності біля своїх кордонів, Фінляндія прагне встановлення миру у світі.

Як і Україна, Фінляндія має спільний кордон з Російською Федерацією, і посилення військової агресії з боку Росії може спонукати її до відходу від позаблокової політики, розширення військових контактів з НАТО, а може й приєднання до Північноатлантичного альянсу. Фінляндії так само, як і Україні, буде неможливо захищатися від військової агресії зі сходу, і навіть відносно успішний досвід оборони у війні 1939 – 1940 рр. проти СРСР не гарантує цілковитої безпеки кордонів держави у майбутньому. Лісабонський договір 2007 р., у якому беруть участь держави – члени ЄС, не дивлячись на всі його оборонні положення, а також враховуючи наявність у Росії ядерної зброї, не є достатнім для забезпечення миру на європейських теренах. Аналітики озвучують думку, що Росія трактує поняття «фінляндизації» як відмову своїх сусідів від європейської організації [10], навіть стверджують, що до початку конфлікту 2014 р. в Росії розглядався варіант Фінляндії як можливість реалізації своєї агресивної зовнішньої політики [11]. Крім того, у НАТО підкреслюють відповідність Фінляндії та Швеції всім необхідним військовим критеріям [12], а отже вказують на можливе входження цих країн до альянсу.

Таким чином, можна зробити висновок, що нейтралітет є поняттям, яке включає в себе певні загальні правові елементи, такі як неучасть у військових конфліктах та у міждержавних воєнних організаціях; відповідно до політики окремих держав нейтралітет конструється у різних моделях і поділяється на певну кількість різновидів. Втрати від нейтралітету полягають у обмеженні інтеграції держави до системи колективної оборони, натомість вигоди нейтралітету полягають у забезпеченні недоторканості території країни, підтриманні рівноправних відносин з більшістю держав світу. Таким чином, для новоутворених держав, яким необхідно визначитися зі своїм місцем та статусом у вже існуючій світовій системі, нейтралітет, в залежності від геополітичної ситуації, стане або можливістю забезпечити мир на своїй території та економічну вигоду, або втратою шансу на допомогу в рамках колективної оборони. Фінляндія, завдяки зовнішньополітичним обставинам, перебудувала свою попередню модель позитивного договірного нейтралітету на модель політики військового неприєднання в рамках економічно-правової системи ЄС.

Список використаних джерел:

1. Dictionnaire de la terminologie du droit international. – Paris, 1960. – P. 414.
2. Бараш Ю., Їжак О., Мечніков Г. Європейський нейтралітет і невизначеність України / Бараш Ю., Їжак О., Мечніков Г. ; Під ред. А. Шевцова. – Дніпропетровськ : НІСД, 2002. – С. 7, 13, 35.
3. Ганюшкин Б. В. Нейтралитет и неприсоединение / Б. В. Ганюшкин. – М., 1965. – С. 17.
4. Кравченко А. А. Понятие и сущность «нейтрального» государства: теоретико-правовой и исторический аспекты / А. А. Кравченко // Образование и право. – 2012. – № 7 (35). – С. 31.

5. Деменко О. Позаблоковий статус України: реалії та перспективи [Електронний ресурс] / О. Деменко. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26717/32-Demenko.pdf?sequence=1>
6. Hayes Eric. From Cold War to common currency: a personal perspective on Finland and the EU / Eric Hayes // Finnish Foreign Policy Papers. – Helsinki, September 2011. – P. 5, 16.
7. Osmo Jussila. From Grand Duchy to a modern state – A Political History of Finland since 1809 / Osmo Jussila et al. – Hurst, London, 1999.– Ch. 64. – P. 331.
8. Palosaari Temu. Neither neutral nor non-aligned: the Europeanization of Finland's foreign and security policy / Temu Palosaari // Finnish Foreign Policy Papers. – Helsinki, December, 2013. – P. 11, 14, 21.
9. Военные расходы стран в 2013 году [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://svspb.net/sverige/voennye-rashody.php>
10. Шамшур О. У пошуках втраченого часу: проблема вибору стратегії безпеки України. // Дзеркало тижня. – 2014. – № 12 [Електронний ресурс] / Шамшур О., Капітоненко М. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/international/u-poshukah-vtrachenogo-chasu-problema-viboru-strategiyi-bezpeki-ukrayini-.html>
11. Каспрук В. М'яка окупація. // Дзеркало тижня. – 2013. – № 47 [Електронний ресурс] / В. Каспрук. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/international/m-yaka-okupaciya-rosiya-dedali-bilsheposilyuye-sviy-vpliv-u-finlyandiyi-.html>
12. Кравченко В. Непередбачуваний сусід. // Дзеркало тижня. – 2014. – № 22 [Електронний ресурс] / В. Кравченко. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/international/neperedbachuvaniy-susid-rosiya-pidshovhuye-shveciyu-i-finlyandiyu-do-vstupu-v-nato-.html>

** Тупчій Антон Вадимович – аспірант Інституту законодавства Верховної Ради України.*